

SENTÈNCIES PRECLARES DE FILÒSOFs ANTIQUÍSSIMS
SEGONS LAERTIO E ALTRES DOCTORS:

Traducció catalana (1499) del
Libro de la vita de philosophi et delle loro elegantissime sentencie

Selecció de capítols

Montserrat Ferrer Santanach
(Universitat Autònoma de Barcelona)

Desembre del 2025

PRESENTACIÓ

Presentem a continuació una breu selecció de quatre capítols de la traducció catalana que va fer Bonanat Surer el 1499 del *Libro de la vita de philosophi et delle loro elegantissime sentencie*. La traducció es conserva al manuscrit 2069 de la Biblioteca Riccardiana (Florència), copiat a principis del segle XVI.

El *Libro de la vita de philosophi et delle loro elegantissime sentencie* és en realitat una de les dues versions italianes que es conserven del *Liber de vita et moribus philosophorum*, un recull de vides i sentències de filòsofs i personatges de l'antiguitat escrit entre 1317 i 1320 que s'atribuí a Walter Burley. Aquesta versió italiana es transmeté impresa (la primera edició és de 1480, Venècia, Bernardinus Celerius); l'autor complementà el text amb afegits procedents d'altres obres, principalment de la traducció llatina de les *Vides dels filòsofs* de Diògenes Laerci que n'havia fet l'humanista Ambrogio Traversari el 1433.

Per a l'estudi de la font de la traducció catalana i de les diverses versions italianes de l'obra llatina, vegeu els següents articles:

Ferrer, Montserrat (2011). «Diogenes Laertius's *Lives* in the fifteenth-century Italian and Catalan versions of Pseudo-Burley's *Vita et moribus*», *Studi medievali*, 52.2, p. 681-695.

— (2015). «Diògenes Laerci a la Corona d'Aragó», dins Alejandro Coroleu (ed.), *Clàssics i moderns en la cultura literària catalana del Renaixement* (Lleida: Punctum), p. 51-61.

CRITERIS D'EDICIÓ I ABREVIATURES

L'edició separa paraules, puntua, accentua, i regularitza u/v, i/j i l'ús de majúscules segons l'ús modern. Les notes a peu de pàgina aclareixen referències culturals i qüestions de lèxic, i consignen la lliçó corresponent de l'original italià quan és necessari per entendre el text català. He utilitzat com a referència l'edició impresa a Milà el 1495 per Philippus De Mantegatii perquè té lliçons errònies i variants més properes a la traducció catalana que altres edicions (s'hi fa referència com a «ed. it. 1495»). Si convé per entendre el text, s'ha comparat la lliçó d'aquesta edició de 1495 amb la d'altres edicions anteriors que porten la lliçó correcta. El manuscrit del text català s'identifica amb la sigla F. El text llatí del *Liber de vita et moribus philosophorum* se cita segons l'edició següent:

Knust, Hermann (1964). *Gualteri Burlaei Liber de vita et moribus philosophorum. Mit einer altspanischen Übersetzung der Eskurialbibliothek* (Frankfurt am Main: Minerva GMBH). Per al text llatí d'Ambrogio Traversari, s'ha utilitzat publicada a Venècia el 1490, a la qual es fa referència com a «ed. lat. 1490».

Altres abreviatures utilitzades: *DCVB* (*Diccionari català-valencià-balear*, versió digital 2002) i *TLIO* (*Tesoro della lingua Italiana delle Origine*, versió digital 2025).

EDICIÓ

CAPÍTOL 5

BIAS,¹ philòsof prieneo, philòsof d'Àcia, hu dels set sapients de Grècia. Fo príncep dels perinensos.

E essent guerra entra ell e los messinesos, havent ell victòria, fou-li portada una gran còpia de donzelles messineses, les quals de continent feu liberar e guardar de ésser violades com a pròpies filles. E havent-les vestides e dotades, les tremès a Messina a lurs pares. E vent² al·lora³ los messinesos la benignitat de aquest, feren ab ell una íntima amicícia e concòrdia. E trameteren embaxadors sol·lempnes ab dignes dons al dit Bias.

Refereix encara Laertio que, essent la ciutat Priene, pàtria sua, assitiada de Aliato⁴ e que per fam equistar la sperava, Bias tremès fora de la ciutat dos grassísims muls per demostrar que la ciutat era plena de abundància. E quant Aliato viu aquests muls axí grassísims, conciderà que en la ciutat era abundància de vitualles. E súbito⁵ se levà del camp e tremès a dir a Bias que degué venir a ell per concòrdia. Bias no y volgué anar, mes dix-li que li tremetés un embaxador dintre la ciutat. E axí u feu Aliato. E essent l'embaxador dins la ciutat, Bias ordenà de ffer montanyes d'arena grandíssimes sobre les quals feu gitar forment, mostrant que aquelles montanyes eren gra, dant entendre als embaxadors que de forment no havien mancament. Per la qual cosa, tornant los embaxadors en camp e referida la abundància del gra que havien dins la ciutat, los del camp perderen la sperança, levaren lo camp e se'n tornaren. E axí la ciutat fou líbera per la sapiència de Bias.

Recita encara Valerio que, essent la ciutat dels perimencis presa dels enemichs e cascú de la ciutat ab diligència fugint ab la roba la més e millor que podia, Bias sols romàs, e sens portar ab si alguna cosa se partí. E demanat: «Hon vas, tu, sens la tua roba?», respòs: «Yo porte ab mi tot lo meu tesor», havent respèchte a la sciència la qual ell havia.

Dix Bias en les sues sentències dever-se complaure a tots los ciutadins perquè és cosa molt graciosa, e per lo contrari dever conèxer lo faust e la supèrbia. Deya encara aquell ésser malaventurat que la malaventurança no podia sostenir. Les coses impossibles no-s deuen desijar. No-s deu retraure a altri lo mal seu.⁶ Cosa difícil és ésser jutge entre dos amichs, més que enfra dos enemichs, perquè

¹ Biant de Priene (ca. s. VI aC).

² Llegiu *veent*.

³ Calc de l'italià *alhora*.

⁴ Aliates II, rei de Lídia (s. VII-VI aC).

⁵ Calc del mot italià *subito*.

⁶ «Non si debbe ricordare il mal d'altrui» (ed. it. 1495).

25 donant centència entre dos enemichs la hu resta amich, e donant centència entre dos amichs la hu
resta enemich. Diu encara que devem mesurar lo temps com si devíem viure poch o molt. Ço que
tu prometràs observa fermament. No parles demesiàt ni sies abundant en parlar. Sies prest a oyr altri
e tart en respondre. No loes nengú per riquesa que haja. Tot lo bé que tu has atribueix-lo a Déu. La
sapiència és la pus ornada posseció e pus segura que-s pot haver. No prest ne cuytadament pendràs
30 amicícia. Pren amicícia ab persones que après no t'hages penedir haver-los presos per amichs. La
vida de l'amich reputa ésser glòria pròpria.

Deya encara dues coses ésser molt contràries al conçell de l'home: desliberar prest e la yra.
E lo benefici tant és pus agradable quant pus prest és fet. E demanat Bias qual és lo pus infortunat
home que sia, respòs: aquell que no ha potència a la adversitat. Essent una volta Bias sobre una nau
35 en una gran tempesta ab los mariners, que eren roÿns hòmens, aquells mariners cridaven los déus
qu'els salvassen; Bias dix a ells: «Callau a tals demandes perquè los déus no us centen, que vosaltres
sou ací en mar». Demanat quina cosa és aquella que és pus amarga, respòs: lo sostenir la mutació de
la fortuna.

Visquè Bias al temps de Eseyra, rey de Judea.⁷ (f. 8r-9v)

4 los] *om. F*

13 als] *q als F*

32 de] *om. F*

35 eren] eren ~~no~~ *F*

36 salvassen] *saluas F*

⁷ Sedecies (s. VI aC); cf. «Sedachia» (ed. it. 1495).

CAPÍTOL 13

PRÈCIDES,¹ philòsof de Círia, dexeble de Píctaco.² Scrigué, segons que narra Laertio, de la natura dels déus. E narra's d'ell moltes coses admirables, entre les altres: essent aquest en lo lito³ del mar, viu una nau la qual anava ab una gran tranquil·litat; dix aquella dever-se negar, e encontinent aquella s'afondà.⁴ Diu-se encara que ell, bevent aygua d'un pou, dix que dins tres dies devia ésser
5 terratrèmol, e axí fou.

Solia dir als lecedomonis⁵ que ni l'or ni l'argent se deu honrar. Encara, essent una volta malalt e essent demanat de Pictàcora⁶ com stava, essent ya consumat per vellesa e per gran malaltia, no li féu altra resposta sinó que li mostrà lo dit e dix: «Al cors à par».⁷ Dix encara Isidoro en les *Timologies* que antigament se dava pus obra al vers que a la prosa, mes lo primer que usà oració en
10 prosa fo Fferècide e d'ell totes les eloqüències.

Fou mestre de Pictàcora. Visqué al temps de Tales,⁸ al qual moltes epístoles scrigué, e Tales a ell. E anant a la illa de Delpho, se gità ell mateix del munt Corciro. Alguns altres diuen que morí de polls. Scrigué en lo principi de totes les coses. (f. 13v-14r)

3 aquella] aquell F

4 aquella s'afondà] aquelles so fonda F

6 Solia] Soli^a F

11 de Tales, al] el F

¹ Ferècides de Siros (s. VI aC, segurament).

² Pítac de Mitilene (s. VII aC). La seva vida s'explica al capítol 4.

³ Calc del mot italià *lito*, 'riba'.

⁴ «quella nave se somerse» (ed. it. 1495).

⁵ Els lacedemonis (o sigui, els espartans).

⁶ Pitàgores (s. VI-V aC). La seva vida s'explica al capítol 17.

⁷ «gli mostro il dito e disse al corpo pare» (ed. it. 1495).

⁸ «Visse al tempo di Thales al qual molte epistole scripse» (ed. it. 1495).

CAPÍTOL 14

HOMERO, philòsof e poeta de Àcia. Visqué en Grècia al temps que Saül era rey de Israell. Diu-se de Homero en lo primer libre del *Policreto*¹ que, essent preposada una qüestió de serts pastors, no podent-se per ell solre, per vergonya d'ell mateix se morí. La qüestió fou aquesta: que anant un jorn Homero a solàs² per la riba de la mar tot pensós, certs pescadors, veent-lo, comensaren a parlar. Ell
5 los dix per què reyen. Los pescadors respongueren en aquest modo, ço és: «Ço que nós havem pres, no havem. E açò que no havem pres, havem», entenent ells de polls que tenien sobre ells. E aquells que havien presos, havien ya morts e no-ls tenien, e aquells que no havien presos tenien dessobre. Mas Omero tenia lo pensament sobre dels pexos e pensava com açò se pogués fer. E no podent ab veritat absoldre aquesta qüestió, de anuig se morí.

10 Visqué CVIII anys. De Homero diuen alguns istorials que ell de virtut e de edat, no solament de filosofia mes encara de poesia, merexia ésser nomenat príncep, perquè fo abans dels altres dels quals fan memòria, e que ell dix pus clarament, e pus ornadament explicà. Scrigué de la destrucció de Troya en versos heroycos XIII libes e nomene-s aquella obra *Il·líade*. E feu encara una altra obra e nomenà-la *Odíxea* per ço que parla de les errors³ de Ulixes.

15 Visqué en temps de Saül, rey de Judea. (f. 14r-v)

11 mes encara] mes encara mes encara F

14 *Odíxea*] *Odiexa* F

¹ *Policraticus*, de Joan de Salisbury. Cf. «Policreto» (ed. it 1495).

² Calc de l'expressió italiana *a solazo*.

³ S'entén 'camins erradors, desviaments' (*DCVB*, s.v. error).

ARCHIATA,¹ tarantí, fo maestre de Plató e dexeble de Pictàgora.² Aquest pogué tant ab la sua eloqüència que ab una sua letra desliurà Plató de les mans de Dionisi tiran, lo qual lo volia matar. Fou aquest Archiata de grandíssima admiració en totes genaracions de virtuts, en manera que dels seus ciutadins set vegades fou fet profés, ço és perfet, consiosia³ que per statut no-s degué estudiar
5 sinó un any.⁴

Deya no ésser dada nenguna pestilència a l'home major que la voluntat del cors.⁵ E com Déu no donàs a l'home nenguna cosa tan presta com lo enteniment, axí en aquest do diví no ha cosa contrària sinó la voluntat, la qual, mentre lo intel·lecta ignora, nengú pot smeginar.⁶ Deya encara que, si algú muntàs al cel e de là alt concideràs la natura de les coses de aquest món e la bellesa de
10 les stel·les e la influència dels planetes, no semblaria a ell cosa suau si ab ell no agué algun amich o companyó o altre persona a qui u pogués referir.

Essent Archita, segons que narra Valerio, irat contra un seu cervidor, li dix: «Jo-t daria gran soplici e-t castigaria si no que só yrat.» Per on pus prest volgué lexar lo mal inponit que per yra punir-lo més del dever. (*f. 20r-v*)

1 maestre] maestre *F*

2 que] om. *F*

3 genaracions] genaracions *F*

4 statut] stitut *F*

¹ Arquites de Tarant (s. V-IV aC).

² Les vides de Plató i Pitàgores s'expliquen als capítols 51 i 17 respectivament.

³ Calc del mot italià *conciosia*.

⁴ «Aquest pogué tant ... sino un any» (línies 1-5): «studiar» és segurament un error de còpia en la transmissió italiana. La font d'aquesta frase és la traducció llatina d'Ambrogio Traversari de les *Vides dels filòsofs* de Laerci; el text llatí de Traversari diu: «cum caeteri plusquam annum *imperare* lege prohiberentur» (ed. lat. 1490). El traductor italià va traduir la frase així: «conciosia che per statuto fusse prohibito *imperare* piu che uno anno» (ed. it. 1489), però l'edició de 1495 ja porta l'error *imparare* en lloc de *imperare*.

⁵ «nessuna pestilencia esser data a l'home piu che la volupta del corpo» (ed. it. 1495). L'adjectiu *major* es refereix a *pestilència*. La confusió entre «voluptat» i «voluntat» es podria haver produït durant la transmissió catalana o italiana, o ser un confusió del traductor.

⁶ «la quale mentre che lo intellecto ingombra niuna cosa puo imaginare» (ed. it. 1495).

6 home] *om. (en un canvi de línia) F*

7 lo] *la i dues lletres més ratllades F*

8 ignora ... smeginar] smegina ... ignorar *F*

10 planetes] ~~plans e muntanyes~~ planetes *F*

